

УДК 913:504 (477.83)

Белова Н.В.¹. – аспірант,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОЛАНДШАФТІВ ПРИБЕСКИДСЬКОГО ПЕРЕДКАРПАТТЯ

Проаналізовано структуру агроландшафтів Прибескидського Передкарпаття. Охарактеризовано кількісні та якісні показники антропогенних трансформацій природних комплексів. Наведено приклади компонентної структури ландшафтних систем в розрізі окремих міст досліджуваного регіону.

Ключові слова: агроландшафт, трансформація, дестабілізація, компоненти, деградація, сільськогосподарські землі, розораність.

N.V. Belova

MODERN STATE OF FUNCTIONING THE AGRICULTURAL LANDSCAPES OF PRYBESKYDSKII PRECARPATHIANS

It is analysed the structure of agricultural landscapes of Prybeskidskii Precarpathians. It is described the quantitative and qualitative indicators the anthropogenous transformations of the natural complexes. There are also examples of the component structure landscape system in the context of some cities in researched region.

Key words: agricultural landscape, transformation, destabilization, components, degradation, agricultural lands, plowing.

Н.В. Белова

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРОЛАНДШАФТОВ ПРИБЕСКИДСКОГО ПРЕДКАРПАТЬЯ

Проанализирована структура агроландшафтов Прибескидского Предкарпатья. Охарактеризованы количественные и качественные показатели антропогенных трансформаций естественных комплексов. Приведены примеры компонентной структуры ландшафтных систем в разрезе отдельных городов исследуемого региона.

Ключевые слова: агроландшафт, трансформация, дестабилизация, компоненты, деградация, сельскохозяйственные земли, распаханность.

Вступ. Прибескидське Передкарпаття займає площу 379,3 тис. га, що становить близько 18 % від загальної площі Львівської області. Це своєрідний регіон, який значно відрізняється від прилеглих гірських та рівнинних територій за своєю природою, історичними, господарськими та культурними

¹ Науковий керівник - Олійник Василь Степанович – доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри географії і природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. м. Івано-Франківськ

особливостями, а в останні десятиліття й значним антропогенним навантаженням на ландшафтні системи. Своєрідність передгірських агроландшафтів зумовлена тим, що вони розташовані в зоні контакту гір та рівнинних територій і набувають рис як перших, так і других. Ці ландшафти відзначаються підвищеною динамічністю внаслідок активного обміну речовини і енергії між горами та прилеглими рівнинами. На їх формування впливає бар'єрний ефект гір, який проявляється в кліматичному, гідрологічному, ботанічному, геолого-геоморфологічному і ландшафтному відношеннях. Агроландшафти Прибескидського Передкарпаття є об'єктом довготривалого антропогенного навантаження, що часто супроводжувалося необґрунтованим використанням ресурсного потенціалу, тому досить актуальним є питання вивчення їхнього сучасного стану.

Вихідні передумови. Особливості зміни ландшафтних комплексів Прибескидського Передкарпаття під впливом антропогенного фактора висвітлені у працях [1-3, 5]. Однак внаслідок масштабних меліоративних робіт, що проводились в ХХ ст. на території досліджуваного регіону, природна структура агроландшафтів була докорінно трансформована, що значно погіршило їх екологічну стійкість. Тому теоретичні аспекти щодо збереження та раціонального використання ресурсного потенціалу агроландшафтів Прибескиддя вимагають додаткових наукових досліджень.

Метою цієї статті є дослідження еколого-географічних особливостей функціонування агроландшафтів Прибескидського Передкарпаття, вивчення кількісних і якісних показників антропогенної трансформації ландшафтних комплексів. Основними матеріалами для аналізу цього питання послужили статистичні дані обласних управлінь – земельних ресурсів та екології Львівської області станом на 01.01.2012 року.

Виклад основного матеріалу. Прибескидське Передкарпаття в геопросторовому відношенні належить до району надмірного зволоження з великими річними сумами атмосферних опадів і порівняно невеликими середніми температурами повітря для даних широт. Особливості клімату,

рельєф, густота гідрологічної мережі сприяли формуванню на території досліджуваного регіону перезвожених ландшафтних комплексів, що пов'язане з плоским рельєфом та густою гідрографічною мережею р. Дністра.

Сприятливі природно-кліматичні умови, висока густота населення регіону, активна господарська діяльність людини протягом століть зумовили значну трансформацію компонентної структури ландшафтних комплексів Прибескидського Передкарпаття. Одними із головних факторів, що дестабілізують екологічну ситуацію в регіоні є сільськогосподарська освоєність і розораність території.

На думку дослідників [3, 2], провідна роль у функціонуванні агроландшафтних систем належить шести основним компонентам: 1) сільськогосподарським землям; 2) лісам; 3) забудованим площам; 4) заболоченим землям; 5) відкритим землям без рослинного покриву; 6) землям під водами. Саме від їх співвідношення та геопросторової організації залежить ступінь антропогенного освоєння природно-територіальних комплексів.

Сучасний стан компонентної структури агроландшафтів Прибескидського Передкарпаття наведено в табл. 1.

Таблиця. 1. Структура агроландшафтів Прибескидського Передкарпаття

Категорії земель	Загальна площа	
	тис.га	%
Сільськогосподарські землі	248,7	65,6
Ліси	101,2	26,7
Забудовані землі	15,4	4,0
Відкриті заболочені землі	0,715	0,2
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	5,9	1,5
Води	7,4	2,0

Загалом, 65,6 % площі припадає на сільськогосподарські землі, половина з яких в Прибескидському Передкарпатті являє собою колишні заболочені місцевості. В основному, це торфові болота, які внаслідок меліоративних робіт, що проводились в другій половині ХХ ст. були надмірно осушені і перетворені в орні землі.

У структурі сільськогосподарських земель 63,9% припадає на рілля. У той же час сіножаті, пасовища, багаторічні насадження становлять відносно невелику питому вагу, про що свідчить рис.1.

Рис.1. Розподіл сільськогосподарських земель Прибескидського Передкарпаття за напрямками використання, %

Ліси та інші лісовкриті землі Прибескидського Передкарпаття займають третину площі – 26,7 %. Це екологічно низький показник для передгірських ландшафтів Карпат. Він є наслідком надмірної у минулому трансформації лісових площ у інші категорії земель. Оскільки, ліси та заліснені площі відіграють важливу водоохоронну, водорегулюючу та захисну роль доцільно було б підвищити лісистість цього регіону до рівня 35 %, що відчутно покращило б екологічні умови [7].

Забудовані землі є дестабілізуючим компонентом у структурі агроландшафту. В межах досліджуваного регіону на їх частку припадає 4 %. З геоecологічних позицій, чим нижчий показник забудованості ландшафту, тим більш екологічно-стійкими є природно-територіальні комплекси. При цьому найвищими показниками забудованих земель характеризуються міста, особливо промислові центри, де на їх частку припадає в середньому 50-80 % від усієї

площі міста. З метою дослідження сучасного стану функціонування агроландшафтів по окремих адміністративних одиницях нами було досліджено антропогенне навантаження на ландшафтні комплекси поодиноких міст, які мають різну галузеву спеціалізацію, зокрема: Трускавець – курортний центр; Стрий, Дрогобич, Борислав – промислові центри; Самбір – найбільш розвинена лісова і деревообробна галузь. Компонентну структуру агроландшафтів найбільш розвинених центрів регіону відображено на рис. 2.

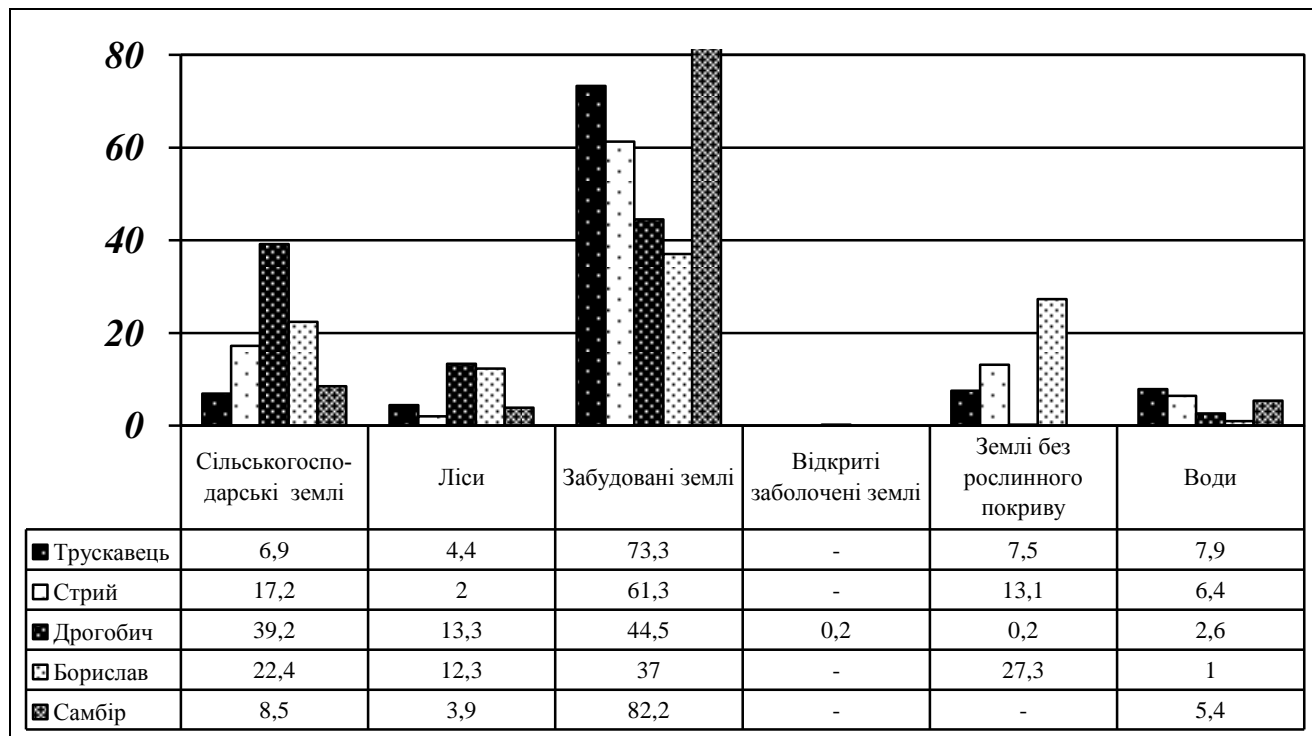

Рис.2. Сучасний стан функціонування агроландшафтів Прибескидського Передкарпаття в розрізі окремих адміністративних одиниць, %

Його дані свідчать, що агроландшафти міст насичені екологічно-дестабілізуючими компонентами, першочергове місце серед яких посідають забудовані та сільськогосподарські землі. Вражаючим показником також є те, що навіть в бальнеологічному курорті Трускавець основні площі зайняті не лісами та лісовкритими площами, які повинні відігравати оздоровче та рекреаційне значення, а забудованими площами та землями без рослинного покриву.

Найбільш стабільними є агроландшафти, що мають максимальні площі природних фітоценозів. На відкриті заболочені землі досліджуваного регіону, що збереглися в природному стані, припадає лише 0,2 % площі території.

Натомість екосистеми з природними фітоценозами на сьогоднішній день замінені ярами, кам'янистими місцевостями та пісками, що в сукупності утворюють землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, площа яких на території регіону сягає 1,5 %. Ще до початку 60-х рр. цього століття територія Прибескидського Передкарпаття була найбільшим болотним масивом Львівської області. Одне з найвідоміших болотних урочищ у заплаві Дністра – «Великі болота», займало площу в 12 тис. га [1. с.6]. Однак внаслідок проведення масштабних меліоративних робіт ця територія стала осушеною. З екологічної точки зору, така просторова організація ландшафтів, а саме трансформація лісових угідь в аграрні, осушення перезволожених ландшафтів, є нераціональною й погіршує стан природно-ландшафтних систем.

У структурі земель природо-заповідного фонду вагому площу займають землі природоохоронного призначення, що має позитивне значення для формування екологічно стійких агроландшафтів та підтримання біорізноманіття. Розподіл земель природно-заповідного фонду в агроландшафтах досліджуваної території наведено в табл. 2.

Таблиця 2. Землі природно-заповідного фонду в агроландшафтах Прибескидського Передкарпаття

Призначення земель	Загальна площа	
	тис. га	%
Землі природоохоронного призначення	49,2	13
Землі оздоровчого призначення	0,058	0,01
Землі рекреаційного призначення	0,173	0,05
Землі історико-культурного призначення	0,040	0,01

Земельні ресурси досліджуваного регіону використовуються громадянами за різним функціональним призначенням, з них 87,7 % припадає

на сільськогосподарські угіддя. Кількісні показники землекористування відображено в табл. 3.

Таблиця 3. Структура землекористування громадянами Прибескидського Передкарпаття за видами використання земельних ділянок

Види використання земельних ділянок	Всього земель		у тому числі сільськогосподарських угідь	
	тис. га	%	тис. га	%
Ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства	10,9	5,0	10,5	4,8
Ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	117,4	54,0	117,3	53,9
Особисті селянські (підособні) господарства	43,2	19,9	43,1	19,8
Ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибна ділянка)	19,2	8,8	15,2	7,0
Ділянки для садівництва	1,0	0,5	0,9	0,4
Ділянки для городництва	4,0	1,8	4,0	1,8
Ділянки для сінокосіння та випасання худоби	21,8	10,0	-	-
у тому числі:				
сінокоси	6,7	3,0	-	-
пасовища	15,1	7,0	-	-

Загалом, більше 50 % площі земельних ділянок використовуються для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. До інтенсивного обробітку залучені навіть малопродуктивні землі, які використовуються

власниками виключно для отримання прибутку, хоча ці ділянки поступово деградують, що веде до загрозливих наслідків для цілого агроландшафту.

Висновки. Територія Прибескидського Передкарпаття зазнала значних антропогенних трансформацій, під впливом яких була змінена вся структура ландшафтів. В результаті таких деструктивних процесів тут утворилися агроландшафти з низькою екологічною стійкістю. Основними шляхами їх оптимізації є – мінімізація меліоративних робіт, збільшення частки лісистості та природо-заповідних територій, зменшення площі розорюваних земель, що сприятиме збільшенню біорізноманіття, підвищенню стійкості агроландшафтів та зменшенню деградаційних процесів.

Зібраний фактичний матеріал і зроблені висновки даного дослідження можуть бути використані при вивченні конструктивної та фізичної географії, ландшафтознавства, а також органами місцевого самоврядування при розробці або доопрацюванні регіональних програм раціонального використання агроландшафтів Львівської області і створення системи заходів зі збереження та поліпшення їхнього стану.

Рецензент – доктор географічних наук, професор ЛНУ ім. Івана Франка М.М. Назарук

Література:

1. *Блажко Н.Б.* Перезволожені ландшафтні системи Львівської області: сучасний стан, проблеми використання й охорони: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук: спец. 11.00.01. / Н.Б. Блажко. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – 19 с.
2. *Коновалова К.Й.* Передгірські природно-територіальні комплекси Українських Карпат, їх господарська зміна і питання охорони природи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук: спец. 11.00.01. / К.Й. Коновалова. – К., 1994. – 26 с.
3. *Монастирський В.Р.* Антропогенна трансформація компонентної структури ландшафтів Прибескидського Передкарпаття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. географ. наук: спец. 11.00.11. / В.Р. Монастирський. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2010. – 20 с.
4. *Паньків З.П.* Земельні ресурси: навчальний посібник / З.П. Паньків. – Львів: Вид-во ЛНУ ім. І.Франка, 2008. – 272 с.
5. *Пархуць Б.І.* Відтворення і охорона агроландшафтів Львівської області / Б.І. Пархуць. – К., 2000. – 117 с.

6. Природа Львівської області / за ред. Геренчука К.І. / К.І.Геренчук. - Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1972. – 151 с.

7. *Приходько Н.Н.* Екологические функции лесных насаждений / Н.Н.Приходько, В.С. Олейник // Мелиоративная роль лесных насаждений: межвузов. темат. сб. науч. тр. – Харьков: ХСХИ, 1986. – С.76-91.